

SZOMSZÉDAINK

ROMÁN-MAGYAR KULTURÁLIS MEGÉRTÉS ÉS A PEN-KLUB ERDÉLYBEN

HÁROM ÉV előtt a román írók is megalakították Bukarestben a maguk Pen-klubját, nyilvánvaló jelétül, hogy be akarnak kapcsolódni abba a nemzetközi irodalmi szervezkedésbe, amely, angol elgondolás szerint, az irodalomnak egységesítő erejével a humanizmus gondolatának szolgálatába akarja állítani a művelt emberiség szellemi munkásait. A román Pen-klub megalakításával kapcsolatosan felvetődött az erdélyi magyar írók körében is az a gondolat, nem kellene-e nekik valamely formában résztvenni ebben a nemzetközi irodalmi szervezkedésben? A kérdés csak az volt: minő módon? Úgy-e, mint a román írók Pen-klubjának tagjai, vagy mint erdélyi írók, önálló Pen-kiubot alakítva?

E tervezgetés két évvel ezelőtt az „Erdélyi Helikon“ egyik gyűlésén eszmecsere tárgyává is lett, de határozatot nem hoztak, mert nem voltak tisztában azzal, hogy a Pen-klub nemzetközi szervezete az egyes államok íróinak nyelvre való különbözőségtől eltekintett egyesülésén épül-e fel, vagy pedig az egyes államokon belül a más nyelvű kisebbségek írói is megalakíthatják a maguk Pen-klubját? A Pen-klub oslói kongresszusa ezt a kétséget eloszlatta, amennyiben határozatilag mondotta ki, hogy az egyes államok másnyelvű kisebbségeinek írói is megalakíthatják a maguk külön Pen-klubját és az a saját államuk többségi íróinak Pen-klubjával teljesen egyenjogú tagja lesz a Pen-klubok nemzetközi szövetségének.

A román Pen-klub tagjai közül néhányan mindjárt a megalakulás után érezni kezdték, hogy szervezetük hiányos a romániai kisebbségek, főleg a magyar és német kisebbségek írói nélkül. Csak a tornán többség szellemi képviselőinek egyesülése a bukaresti Pen-klub, úgy amint megalakult és nem egyszersmind a román állam egyetemes kultúrája reprezentánsainak is. A román állam kulturális életének nemcsak a román, hanem a magyar és a német kisebbség irodalma is kiegészítő része azon kölcsönhatás következtében, amely eredménye az egy államban való élésnek.

A román Pen-klub tagjai közül e meggyőződésnek kifejezést többen adtak, de leghatározottabban Nichifor Crainic, aki abból a gondolatból indult ki, hogyha egyáltalán lehetséges oly egyesülés, amelyben a román és a kisebbségi írók találkozhatnak, bizonyára a Pen-klub az, amelynek legfőbb célja: helyreállítása annak a szellemi közösségnek, amelyet a világháború által felkeltett nemzeti és faji gyűlölködés szétrombolt. Egyenesen felszólította a kisebbségi irodalmak képviselőit, hogy fogjanak kezét a román irodalom képviselőivel azon módozatok megkeresése céljából, amelyek lehetővé tennék, hogy a Pen-klubban egyesülve, közös munkássággal igyekezzenek az irodalom és a művészet segítségével megteremteni azt a lelki együttérzést, amely nélkül a különböző nyelvű és fajú népeknek egy állam keretében békességesen megélni lehetetlen.

Nichifor Crainic felhívása nem maradt visszhang nélkül. Legelőször a „Bukarester Tagblatt“-bán, ahol Nichifor Crainic felhívása is megjelent,

H. Zillich, a „Klingsor“ című szász-német folyóirat szerkesztője válaszolt. E válaszában kijelentette, hogy a szász-német írók, mint külön alosztály szívesen csatlakoznak a Pen-klub román szekciójához, de mielőtt ezt megtennék, határozott nyilatkozatot kének a román Pen-klub tagjaitól: osztotnak-e abban a politikai felfogásban és helyeslik-e azt a kormányzati módszert, amely a kisebbségeknek nyelvi, művelődési élete és fejlődése elé az államhatalom összes segédeszközeinek felhasználásával akadályokat gördít?

A magyar írók részéről hasonló szellemben válaszoltak Kuncz Aladár, az „Erdélyi Helikon“ augusztusi számában, Ligeti Ernő a „Keleti Újság“-ban (IX. 24). Válaszuk gondolatmenete ugyanaz, ami a szász Zilliché volt. A kisebbségi írók képviselőik útján szívesen csatlakoznak a Pen-klub bukaresti tagozatához, de előbb a következőkre vonatkozóan szeretnének őszinte és határozott választ kapni.

A Pen-klubnak úgy, ahogy a nyugati államokban szellemi élete kialakult, alapvető programpontja, hogy a kisebbségi népek nyelvi és műveltségi fejlődése szemben a többségi népekével, a teljes egyenjogúság alapján álljon. Ez elvi állásponttal homlokegyenest ellenkezik a kisebbségi iskolák hivatalos hatalommal való elnyomása és üldözése. A Pen-klub nem ismer külön adóval sújtott színházat és nem hajlandó elfogadni az adóztatásban, a termelés fejlesztésében, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban kétféle mértéket: egyet a többségiek, másikat a kisebbségiek számára. A román Pen-klub tagjainak, az elvi álláspontnak megfelelően határozottan közre kell működniük abban, hogy a kisebbségek megélhetésének, anyanyelvük és műveltségük fejlődésének védelmére a kisebbségi jogok, amelyek azonosak az általános emberi jogokkal is, egyenlő arányban biztosítsanak. Ezt kívánja nemcsak a román állam jól felfogott érdeke, hanem egyszersmind ez a feltétele és alapelve minden nemzetközi szellemi egyesülésnek is.

Ha a kisebbségi irodalom képviselői e feltételek tisztába hozása nélkül lépnek be a többségiek társai gyanánt egy nemzetközi irodalmi csoportosulásba, akkor egy bizonyos antagonizmust visznek magukkal oda, vagy pedig védekezés nélkül szolgáltatják ki magukat annak a kormányzati politikának, amely lényében és egész szellemi irányzatában ellensége a kisebbségek kulturális törekvéseinek. A kisebbségi irodalom képviselői becsületes és őszinte szívvel nem foghatnak kezét a többségi irodalom képviselőivel mindaddig, míg biztosítékot nem nyernek arra vonatkozóan, hogy a többségi irodalom képviselői semmi olyan politikai irányzatot, vagy kormányzati tényt nem tartanak helyesnek, amely ellenkezik a Pen-klubnak azzal az alapelvvel, amely azt követeli, hogy a kisebbségi népek nyelvi és műveltségi fejlődése, szemben a többségi népekével, minden államban a teljes egyenjogúság alapján biztosítsák.

Nichifor Crainic e kívánalmak jogosultságát viszonyválaszában a maga egészében elismeri. Megvalósulását azonban csak úgy tudja elgondolni, ha a kisebbségi írók belépve a román Pen-klubba, ott a személyes érintkezés segítségével, a többségi kultúra megismerésével és a kisebbségi kultúrák megismertetésével lehetővé teszik egymás megértését és azt a kölcsönös megbecsülést, amely e megértésen alapul. A politikai megértésnek előzetes feltétele a kulturális megértés. Ennek legbiztosabb útja, ha a többségi és kisebbségi írók egymás irodalmát és működési törekvéseit kölcsönösen megismerik és megismertetik a maguk népével. Ha az irodalom, a művészet és egyáltalán a művelődés eredményei közös munkásság segítségével úgy a többségi, mint a kisebbségi nemzeteknek közös tulajdonává lesznek. Ily módon jut el mind a két fél a közös kultúra segítségével az egyoldalú és elfogult nacionalizmus álláspontjáról a kölcsönös megértést és megbecsülést lehetővé tevő humanizmusig. Amit a kizárólagosan politikai érdekeket

és szempontokat szem előtt tartó nemzetiségi küzdelmek elrontottak, azt ez a nemesebb értelemben felfogott humanizmus fogja meggyógyítani.

Romániában úgy magyar, mint román részről többen vannak, akik azt hiszik, hogy az a viszony, amely a román kormányok hibás kisebbségi politikája következtében a román állam és a kisebbségek között állandósultnak tekinthető, sem a román államnak, sem a kisebbségeknek javára nem szolgálhat. Meg kell tehát keresni azokat az eszközöket, amelyeknek segítségével ezt a viszonyt kedvezőbbé lehet tenni. Igen sokan e két nemzet kultúrájának munkásai, tudósai, írói, művészei, sőt politikusai közül is, azok, akik hívei a radikális politikai irányzatoknak, akik a szélsőséges demokráciában látják minden politikai és társadalmi baj egyetlenes gyógyszerét, meg vannak győződve, hogy e célhoz az egymás kultúrájának kölcsönös megismerésén keresztül vezet az út. Ez a gondolat alkotja vezérfonalát annak az eszmecserének is, amely a Pen-klub keretében kifejtendő közös munkásság szükségessége és lehető voltáról folyt a román és az erdélyi kisebbségi írók között.

Tagadhatatlan, hogy két olyan nemzet között, amelyeknek vezető társadalmi rétegei egymás kultúráját kölcsönösen ismerik és becsülik, az érintkezés formái sokkal kellemesebbek és az együttműködés lehetősége biztosabbnak látszó, mint két olyan nemzet között, amelyek egymás kultúrájával szemben ismeretlenül és idegenül állanak, sőt e tájékozatlanság következtében egymást kölcsönösen lenézik. A reális politikai gondolkozás szempontjából egyenesen hibás volna azt hinni, hogy két nemzet között az egymás kultúrájának kölcsönös ismerete és megbecsülése egymagában lehetővé tenné a politikai viszony megjavulását az esetben is, ha e két nemzet egymással egy államban úgy áll szemközt, mint államalkotó többség és másodrendű állampolgári sors viselésére ítélt kisebbség.

A világháború előtt a kisebbségi, helyesebben az akkori politikai műnyelven nemzetiségi kérdést az tette a nemzetközi politika egyik legveszedelmesebb kérdésévé, hogy a francia forradalom fokozatosan érvényesülő eszméinek hatása következtében az utolsó száz év alatt minden nemzet demokratizálódva, átalakult egységes nemzeti állammá, vagy legalább igyekezett azzá lenni. Az egységes nemzeti állam fogalma pedig kizárja, hogy benne a kisebbségek közjogilag elismerve, általános polgári jogokon kívül, külön nemzeti jogokkal is bírjanak. Az egységes nemzeti állam fogalmából ki van rekesztve mindenféle területi, népi, vagy akárcsak kulturális autonómia is. Az egységes nemzeti állam fogalmilag minden tekintetben egy és oszthatatlan.

Azért nem tudtuk mi is megoldani a magunk nemzetiségi kérdését, mert ez az egyetlen európai politikai áramlat sodra minket is kényszerített az egységes magyar nemzeti állam megvalósítására. Ez volt célja a 19. század magyar politikai és nemzeti törekvéseinek. Ez volt a magyar nemzet három nemzedékének aranyos álma és nemzeti eszményképe.

A világháború és az azt követő békeszerződések által teremtett új államjogi átalakulás ezt a politikai vezérgondolatot nemcsak nem változtatta meg, hanem ellenkezően, még megerősítette. Csehország kicsinyben éppen olyan nemzetiségi mozaik állam, mint a hajdani osztrák császárság. Románia és Jugoszlávia csak néhány percentes arányban kevésbé nemzetiségi államok, mint a Trianon előtti magyar állam volt. A magyar állam törvénykönyve, sőt maga a magyar politikai gondolkozás is elismerte egy bizonyos fokig a nemzetiségeket, mint politikai és jogi tényezőket s ennek következményeként a nemzetiségek egyenjogúságát is. Viszont, az utódállamok törvénykönyveiben, sőt államférfiainak politikai gondolkozásában ennek nyoma sincs. Ez az oka, hogy ma ez államokban a többségi nemzetek és a kisebbségek, bár a párizsi békeszerződések a kisebbségi jogoknak egy bizonyos

minimumát nemzetközileg biztosították, úgy állanak egymással szemben, mint elnyomók és elnyomottak,

A magyarországi Turócbesztercén nyaraló Masaryk 1897-ben a nála tisztelgő főiskolai tót ifjúság képviselőinek azt a tanácsot adta, hogy behatóan tanulmányozzák a magyar politikát, jogtudományt és a filozófiát, mert a magyar elnyomásnak gyökerei bizonyára a magyar tudományosság e szakaszaiba ereszkednek. Íme, Masaryk is, csak más szavakkal, de lényegében a magyar kultúra megismerését ajánlja a tőle tanácsot és politikai irányítást kérő tót nemzetiségi ifjúságnak. A különbség csak az, hogy ő e tanács követését nem a kibékülés, hanem a sikeresebb harc érdekében ajánlja. A reális politika szempontjából ez is valóságos értéke annak, ha a kisebbséget alkotó nép igyekezik megismerni az államalkotó többség kultúráját.

Kétségtelen bizonyosságú ténynek fogadható el, hogy a Trianon előtti magyar állam nemzetiségi politikusainak legerősebb fegyvereit a magyar kultúrának, a magyar jogi és politikai gondolkodásnak és a magyar közállapotoknak alapos ismerete szolgáltatta. Viszont, az utódállamokban a magyar kisebbség politikai vezetőinek legnagyobb gyengeségét védekező harcukban az okozta, hogy nem ismerték eléggé saját államuk többségi nemzetének sem nyelvét, sem kultúráját. Ismeretlenek voltak előttük azoknak a népi, szellemi, erkölcsi, politikai, társadalmi és gazdasági erőknél forrásai, amelyeknek ismerete alapján tisztába jöhettek volna a védekezés célszerű és hatásos eszközeivel.

Az idegen uralom alá került magyar kisebbség értelmiségének ifjabb nemzedéke éppen az elnemzetietlenítést erőszakoló közoktatásügyi politika hatása következtében meg fogja gyorsan ismerni a maga államalkotó többségi nemzetének kultúráját, valószínűen olyan alaposan, mint ismerték a magyar kultúrát a Trianon előtti magyar állam nemzetiségi értelmiségének tagjai és ez ismereteiket éppen úgy fel fogják használni kisebbségi jogaik védelmére, mint felhasználta annak idején a magyar állam nemzetiségeinek értelmisége. A valóságban csak nagyon kevés túlzás van abban a paradoxonnak látszó mondásban, hogy a magyar kisebbségek védőfegyvereinek leg súlyosabbjait azokban a cseh, román és szerb állami iskolákban kovácsolják, amelyekbe egy elnemzetietlenítést célzó politikai törekvés érdekében a magyar kisebbség ifjúságát belekényszerítik.

De az idegen elnyomás ellen való védekezés kötelességét mi, Csonka-Magyarország polgárai, nem bízhatjuk egyedül idegen uralom alatt szenvedő testvéreinkre. A vértagadással határos lenne összedugott kézzel nézni élethalál harcukat azzal a túlnyomó erővel, amely ellen küzdeniök történelmi sorsuk. Nekünk is segítségükre kell sietnünk és résztvevniük e harcban, mégpedig azokkal a fegyverekkel, amelyekkel ők küzdenek. A csonka-magyarországi magyar értelmiséget is terheli azon többségi nemzetek kultúrája megismerésének kötelezettsége, amelyeknek elnyomó uralma alatt él két és fél millió olyan magyar testvére, akiknek magyarságát semmi módon sem lehet elvitatni.

E kötelességünket ma még, rosszabbul teljesítjük, mint teljesítettük Trianon előtt. Harmincöt évvel ezelőtt, 1893-ban „A dako-romanizmus és a magyar kultúrpolitika“ címmel egy tanulmányt írtam, amelynek „A főiskolák és a tudomány szerepe“ című utolsó fejezetében rámutattam a magyar közoktatásügyi politikának arra a nagy mulasztására, amellyel elhanyagolta nemzetiségeinek s a velük rokon szomszéd nemzetek kultúrájának annyira szükséges tanulmányát. Pusztában elhangzó kiáltás volt.

Tizenegy évvel később — 1907-ben — valószínűen a nélkül, hogy e tanulmányomat még csak látta is volna, egyik legnagyobb természettudó-

sunk, Than Károly, a „Budapesti Szemle“-ben „Kultúránk és a természet-búvárkodás“ című tanulmányában a következő sorokat írta: „Romániában, sőt a kisebb Balkánállamokban: Szerbiában és Bulgáriában is a tudományos törekvéseknek olyan jelei mutatkoznak, amelyek, ha az utóbbi idők aránya szerint növekednek, utolérhetnek, sőt, ha ezen ügy különös gondozását elhanyagolnék, idővel túl is tehetnek rajtunk. £ kérdés pedig, nézetem szerint, egyik legfontosabb tényezője nemzeti önállóságunknak, sőt életképes fennmaradásunknak is.“

Ez is pusztában elhangzó kiáltás maradt. Majdnem két évtizeddel később e folyóirat szerkesztője „Világtörténet és a magyar történet“ címmel a „Klebensberg Emlékkönyv“-ben megjelent tanulmányában — bizonyára a nélkül, hogy csak látta volna is, amit én 35 és Than Károly 21 évvel ezelőtt írtunk — a következőket írta: „Mindnyájan tudjuk személyes érintkezésből úgy, mint az irodalmat figyelemmel kísérve, hogy a cseh, oláh és a szerb történetkutatóknak igen nagy száma ismeri a magyar nyelvet s ezen ismerete segítségével hazai tudományunk termékeit részletesen és szívesen felhasználja, természetesen saját céljai szerint... A magyar történetkutatás eredményei ily módon kerülnek ellenséges megvilágításban, ellenséges célok szolgálatában a nyugati hatalmasok elé... amíg a cseh, román, szerb kultúra és történet a legtöbb magyar kutató és publicista számára talán még inkább terra incognita, mint akár Japán vagy Kína viszonyai.“

Az idézett sorok írója ezen úgy vél segíthetni, ha a hazai egyetemeken előkészítenének néhány fiatalembert arra, hogy a cseh, román és szerb nyelvet és tudományt elsajátítsák és azután őket alaposabb tudományos kiképzésük végett elküldenék a bukaresti, prágai, vagy akár az üszkübi szerb egyetemre is. „Ily módon nevelődnék egy tudományos gárda, amely sikeresebben tudná használni Önvédelmünkre a tudomány fegyvereit, mint tudjuk mi, a jelen nemzedék.“

Valószínű, hogy ez is pusztában elhangzó kiáltás marad. De amit a közoktatásügyi politika elmulasztott és elmulaszt, legalább részben pótolhatja az irodalom.¹

A régibb nemzedékből van még néhány olyan tudós, író és publicista, akik a nemzetiségi kérdéssel foglalkozva, megismerték a cseh, szerb és román tudományos, irodalmi és művészeti törekvéseket, szóval ismerői nemcsak a cseh, szerb és román politikai törekvéseknek, hanem e nemzetek kulturális életének is. Az ő kötelességük az irodalomban a fennebb jelzett irányban legalább részben pótolni azt, amit a magyar közoktatásügyi politika eddig elmulasztott és a jövőben is el fog esetleg mulasztani. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az idegen uralom alatt szenvedő magyar kisebbség főiskolai hallgatóinak soraiban többen vannak, kik a cseh, szerb és román egyetemeken igen alapos és figyelmet érdemlő jártasságot szereztek saját államuk többségi nemzetének tudományosságában. Egy kis érdeklődéssel, biztató szóval és morális támogatással ezekből meglehetne egy évtizeden belül szervezni azt a tudományos gárdát, amely e folyóirat szerkesztőjének idézett szavai szerint „sikeresebben tudná használni önvédelmünkre a tudomány fegyverét“, mint mi „a régebbi“ és a jelen nemzedék.

JANCSÓ BENEDEK

¹ A jelenlegi közoktatási kormány éppen most fáradozik e hiányok pótlásán, amennyiben most van folyamatban a budapesti egyetem bölcsészeti karán egy horvát-szerb-bizánci és egy oláh-lengyel történeti tanszék felállítása, amely tanszékek központjaivá kell, hogy legyenek a főt követelt kiképzésnek.